

SZAUDER JÓZSEF: KÖLCSEY FERENC

(Művelt Nép Kiadó, 1955)

Egy jelentős költő pályáját megrajzolni, aki egyszersmind a magyar próza egyik első mestere, neves politikus, kitűnő kritikus, elmés gondolkodó — nem éppen könnyű feladat. Az írói életrajz műfaja, amelynek igénye egy teljes pályakép megrajzolása, az egyéni sors és a „tettek,” az egyén körét messze túlhaladó művek összefogása s ezeknek belehelyezése a korba, illetőleg kibontásuk az elmúlt idők sajátosan bonyolódó viszonyai közül — olyan nehézségeket rejt magában, melyekkel úgyszólván minden alkalommal meg kell birkóznia annak, aki ilyesfajta munka megírását elhatározta. Az írói monográfiák műfajának alakulása is alá van vetve a fejlődés törvényeinek. A magyar irodalomtörténetírás több változatot mutat fel. Az írói monográfiák egyik típusa a költő születésétől haláláig, helyenként írói eszközökkel élve, megrajzolja a művész életútját, jellemzi egyéniségét, bemutatja környezetét, igyekszik kutatni cselekedeteinek indítékait, a műveket pedig általában ott elemzi, ahol megjelenésük, vagy megírásuk kronológiai sorrendjében előbukkannak. Más esetekben az életrajzi vonal kevésbé kerül előtérbe, a mű arányait a tárgyalt író munkásságának jellege határozza meg, sokszor azonban formális jegyek alapján, pl. külön méltatván a költőt, a drámaíró, az irodalomszervezőt, amennyiben többoldalú tevékenység jellemzi a választott író életművét. Az írói monográfiák szellemtörténeti válfaja pedig általában egy eleve meghatározott gondolatrendszer köré épül, s tehetséges művelői hangulatos írói eszközökkel, ügyesen kiemelve, vagy imponáló fogásokkal negligálva egyes tényeket s így megváltoztatva az életmű valódi arányait, becsempészik elgondolásaikba a különben nehezen bebizonyítható állításokat. Vannak monográfiák, melyeknek célja az elszórt részlettanulmányok összefoglalása, ismét mások, melyek az előzőleg megjelent munkák kiegészítését, új kutatásokkal való alátámasztását tűzik ki feladatul.

Szauder József Kölcsey-monográfiája nem tartozik egyik említett típushoz sem, még talán legjobban az elsőként felsorolt válfaj egyes jegyei ismerhetők fel benne. Ez sem véletlen, hiszen a magyar irodalomtörténetírásnak itt vannak a viszonylag legjobban követhető hagyományai, s ez Gyulai Vörösmarty-életrajzának megjelenése óta a leggyakrabban és nem kevés sikerrel alkalmazott módszer. A legnehezebb feladat, melyet az elődöknek nem sikerült megoldaniok, a költői pálya összehangolása nemcsak az egyéni sorssal, hanem azokkal a történelmi erőkkel, melyek befolyásolják egy művészi pálya alakulásának módját. Szaudernek meg kellett birkóznia

azzal a vulgarizáló szemlélettel is, amely közvetlen kapcsolatot teremt a költői érzelmek és egyes gazdasági-politikai jelenségek között, a művészetet akarva-akaratlanul a felszínen ható gazdasági-politikai tényezők közvetlen függvényeként fogva fel. Szauder könyvének nagy érdeme, hogy a költői életrajz középpontjába a *műveket* helyezi, felismerve azt az igazságot, hogy a művészi alkotás a tettel, az emberi-egyéni fejlődést meghatározó tevékenységgel egyenértékű. Különösen Kőlcsey esetében fontos ezt hangsúlyozni, akinek az önmagával vívott folytonos harca, fejlődése az „ideál-világ” légiességétől az országgyűlési bátor szereplésig, a nagy világnézeti kétségek (Vanitatum Vanitas) és az aktív közéleti munkásság közti látszólagos hányódása, a keserűen korholó versek és a Parainesis bölcs tanácsai közötti széles gondolati-érzelmi skálája nem lenné igazán érthető az ő szellemi műhelyébe való alaposabb betekintés nélkül. A szerző könyvének jegyzeteiben így fogalmazza meg célkitűzését: „Kőlcsey-életrajzomban Révai elvi szempontjaiból igyekeztem az időrendben kifejlő műnek elemzését adni: műelemzést tehát, mely részletesebb a megelőző összefoglaló életrajzokénál. Ugyanakkor a Kőlcsey-levelezést, mint elsőrendű forrást, jóval nagyobb mértékben használtam fel, mint eddig történt.”

Révai József kitűnő tanulmánya kétségtelenül nagy segítséget jelentett e munka alapvonalainak kidolgozásakor. Sokáig azonban, csodálatosképpen, éppen ez az értékes munka akadályozta Kőlcsey munkásságának részletkeigmenő, alapos feldolgozását. A Kőlcsey-probléma hosszú időre megoldottnak tűnt, a munkásságával való behatóbb foglalkozás pedig nem sok lényeges eredménnyel kecsegtetőnek. Szauder könyve a bizonyíték, hogy jelentős és népszerű marxista tanulmányok időtálló szempontjainak felhasználása egyáltalában nem jelenti az „alátámasztás” kényszerét, hanem ellenkezőleg, a helyes szempontokból kiindulva el lehet és el is kell jutni új megállapításokig, mégha ezek nem is módosítják az alapul vett munka vezérlő gondolatait. (Hiszen újat mondani mindenütt és mindenáron, az új megfogalmazás kedvéért tagadni az igazabb régít, rendkívül csábító bűn az irodalomtörténettel foglalkozók számára, de maradandó érdemekkel nem biztat.) Szauder munkája azáltal ad újat, hogy a már szinte közkeletű megállapításokat (nem illusztrálja!), hanem különböző eddig nem említett viszonylatokban mutatja meg, kiterjeszti, vagy szűkíti érvényességük körét, kielemezi egyes általános megállapítások sajátos művészi vetületét, esetleg különböző, egymással összefüggő jelenségek közös gyökerére tapint, amelyek nem szerepelhettek a terjedelménél és céljánál fogva másjellegű Révai-tanulmányban. Ugyanakkor felhasználja és beépíti könyvébe mindazokat az eredményeket, melyeket a Kőlcsey alakjával és művészetével foglalkozó korábbi művek felmutatnak (főként Horváth János igen mélyreható, finom megállapításait).

Rendkívül érdekes az a módszer, ahogy Szauder a Kőlcsey-levelezést feldolgozza. Általában igyekszik minél több dokumentummal alátámasztani Kőlcsey világnézeti fejlődésének alakulását, az író foglalkoztató gondolatok időnkénti feltűnédezését. Különböző nyilatkozatokon kíséri végig fejlődését, idézi sajátosan művészi, vagy az irodalomszervezéssel kapcsolatos gondolatait az eddig igen kevés kiaknázott Kőlcsey-levelezés elmélyült feldolgozása segítségével. A könyv érdekessége, hogy a szerző a maga elgondolásait főként a szerkesztés révén érvényesíti, nem bocsátkozik hosszadalmas fejtegetésekbe, hanem ahol csak lehetséges, magát a költőt, a verseket, vagy a levelezést idézi. A logikus (néha túlságosan is logikus) gondolatmenet megfog-

hatóan konkrétta, tudományosan pontossá válik ennek a módszernek a segítségével, hiszen az idézetek, a dokumentumok nem a földhözragadt interpretáció, az amúgy is érthető dolgok fölösleges magyarázatásának célját szolgálják, hanem a mondottak hitelét növelik, a nagy anyaggal biztos kézzel dolgozó irodalomtörténész gondos szerkesztő tevékenységét bizonyítják. A szövegbe sűrűn beékelte, a szerző gondolatmenetébe harmonikusan beleillő, sokszor egészen szubjektív jellegű Kölcsey-nyilatkozatok rendkívüli emberi közelségbe hozzák a költőt, a kritikust, a szenvedélyes politikust, s a gazdag, sokszínű, vonzó egyéniséget egyaránt. Az a mód, ahogyan Szauder az irodalomtudomány apparátusát mozgatja, arra példa, hogy az impresszionista biográfia és a sivár, pozitivistá adathalmaz között olyan „harmadik út” is lehetséges, amelyben a két véglet erényei, a színes érdekesség, művészi érzékenység és a tudományos, tényszerű pontosság és megbízhatóság egyesülnek.

Szauder könyvének elsőrendű célja, hogy a műelemzéseknek egy szilárd koncepció keretében összefüggő sorozatát nyújtsa. Ez egyszersmind a könyv legnagyobb érdeme, itt találkozunk a legérdekesebb gondolatokkal, s ez ad a könyvnek erősen *analitikus* jelleget. Egy irodalomtörténeti munka domináló vonásai azonban többnyire a mű hibáinak gyökeréről is árulkodnak. Amikor a legnagyobb örömmel üdvözljük az irodalomtörténetírásunkból annyira hiányzó s e könyvben oly bőséggel található okos, finom, a legapróbb árnyalatokat is érzékelő és tudományosan megfogalmazó műelemzéseket, nem hallgathatjuk el azt az érzésünket sem, hogy a szerző helyenként olyan apró részletekre bontja szét a költő gondolatait, oly önálló egységekre, amelyek nem illeszthetők egybe másként, mint a költő szándékát és lehetőségeit messze túlhaladó általánosítások révén. Legjobban talán egy példa bizonyíthatná ezt az időnként érvényesülő tudományos „belelátást”:

„A görög—római polgárerény, a bölcs és hazafi eszménye most lazítja, alakítja át Kölcsey kozmopolita felfogását: az egyoldalúan franciás műveltséget most töri át a görög republika forró szeretete, Hellas, Olymp tartalommal telt, izgató szimbólumaivá válnak egy forrongó és küszködő magyar hazafiúságnak” — írja Szauder (30. old.) Kölcseynek az antikvitáshoz való viszonyáról, 1812—15 között írott verseit elemezve. Maga a megfigyelés igen érdekes, gondolkodásra indító. Valószínű, hogy Kölcseyt, a fiatal, a múlt ideáljain borongó költőt erősen foglalkoztatták a hazának, az őt körülvevő „világ”-nak problémái. Érzelmi élete, az erényről és bűnről, az örömről és szenvedésről alkotott légies elképzelése bizonyára nem formálódott időtől és tértől függetlenül. Ezekkel az elvont (bár nem időtlen) eszmékkal azonban meg kellett birkóznia, ezeknek mélyeséges átélése, egyre konkrétább megragadása vezet fokozatosan az ideáltól a való felé. Az antik költői jelképeket azonban, úgy vélem, mégsem lehet hazafiúi érzelmeket kifejező szimbólumrendszerként felfogni. Annál is inkább nem, mert Szauder példái itt (ellentétben a munka más részeivel) nem meggyőzőek. Azt írja pl. ugyancsak műve 30. lapján: „Egy 1814. március 10-éről származó töredék is elárulja, hogy olympi boldogság és hazafiúi küzdés egyet jelentenek:

Sorsán vidámabb fény vonúl,
Ki bátran mégyen a csatának,
S egykor felhőtlen angyalának
Karján *olympi* mellre hull.”

Ezekből a sorokból nagyon nehezen következtethető ki Szauder megállapítása, legfeljebb a „Ki hátrán mégyen a csatának” verssor mutathatna erre, azonban sokkal valószínűbb, hogy költői metafora ez, amolyan „élet csatája”, elvont küzdelem. De ha az ellenkezőjét tételezzük is fel, vagyis a csatát „honvédelem” értelemben használjuk —, a jelzőként alkalmazott „olympi” kifejezést, az olympi boldogságot és a nehezen bizonyítható hazafiúi küzdést nem vehetjük *egyazon* tartalom hordozójának. Kölcsey itt legfeljebb azt mondja (Szauder értelmezését a második sorral kapcsolatban bizonyítottnak véve), hogy aki küzd a hazáért, „olympi mellre hull,” vagyis boldog lesz. Ez azonban még így sem jelenti a boldogság kizárólagos útját. A „küzdés” *jutalma* a „boldogság” ebben az értelemben, de semmiképpen sem szimbóluma az Olymp, vagy „olympi boldogság” a hazafiúi küzdésnek; a két fogalom még a legtágabb értelemben sem azonos. Talán kicsinyességnek tűnik ilyen részletek taglalásába merülni egy recenzió szűk keretei között, de az érvelésnek imént jellemzett gyengesége „Az olimpuszi ideálba rejtett haza és szabadság” c. fejtegetésen végigvonul, s a szerző egész Kölcsey-konceptióját bizonyos mértékig befolyásolja.

Vitába lehetne szállni az egyébként igen elmélyülten, gondosan elemzett Parainesis értelmezésének egyes szempontjaival. Érzésünk szerint Szauder itt, túlságosan részletekre bontván a művet, Kölcsey logikus gondolatmenetét kissé összekuszálja és többet is, de kevesebbet is (az arányok eltolódása miatt) hámoz ki a remek munkában sorakozó böles gondolatokból, mint amennyi a valóságban bennük rejlik. Helyenként jellemző Szauder munkájára az elemzésnek olyan mélységekbe való tévelyedése, ahova még az irodalomtörténész is csak sejtelmes érzésekkel tudja követni. Néha szinte azt érezzük, hogy valami emberi indulatot képlettel, vagy grafikonnal próbál, természet-tudományos pontosságra törekedve, rögzíteni.

Tévedés ne essék: Szauder munkája kitűnő, értékes mű. Hibái éppen az erények túlhajtásából fakadnak. A tudományos igény őszintesége, az az elszánt akarás, amellyel még a legmegfoghatatlanabb problémákkal is megbirkózik, egész művének meggyőző voltát növeli, még ott is, ahol nem sikerül meggyőznie olvasóját. A Kölcsey életét, munkásságát magyarázó tények sokaságát foglalja rendszerbe, a mű terjedelme nyújtotta lehetőségek között a lehető legnagyobb teljességre törekszik, minden irányban továbbfejleszti (nemcsak összefoglalja) az eddigi kutatásokat, szembenéz az adódó problémákkal, kicsinyekkel, nagyokkal. Nem pusztán a szuggesztív erejű, hatásos kérdésfeltevés a célja, hanem tudományos alázattal vállalja a pontos válaszadás kötelezettségét, amely sokkal kevésbé hatásos, de annál értékesebb. Újból hangsúlyozni kell, hogy még ott is, ahol az ötlet kissé torzan bontakozik a megfogalmazás burkából (az Olymp—Hellas stb. . . szimbólum-rendszere), meggondolkoztató értékes megállapítások sorával találkozunk.

Befejezésül még azt a kérdést kellene érinteni, hogy ez a könyv milyen igények kielégítésére hivatott? Szauder nem használja a szűk tudósrétegeknek szánt művekre jellemző nagy jegyzetapparátust. Ez a körülmény, valamint a munkának a „Nagy magyar írók” sorozatban történt kiadása azt mutatja, hogy szélesebb olvasóközönség érdeklődésére számít. A művet forgató olvasók, amennyiben követni tudják a néha igen bonyolult gondolatmenetet, Szauder könyvében fogják megtalálni az olyan munka példáját, amely a csak „beavatottak” számára érthető adalékok kizárásával, a tudományosság legmagasabb fokán közvetíti anyagát a „művelt olvasónak”. Talán ez az oka — amit

a könyv műfaja miatt nem akarunk a szerző szemére vetni — hogy Kölcsey esztétikai munkásságát, holott erre mód nyílta, nem állítja európai távlatba. Még egy megjegyzés: ennek a Kölcsey-monográfiának a felépítése a szerző pedagógiai érzékéről is tanúskodik. Ennek a műnek az egyetemek irodalmi szakán nemcsak „kötelező olvasmánnyá” kell válnia, hanem oly segédkönyvvé, ahonnan egy jelentős művész munkásságához való tudományos közeledést, a művek alapos elemzését „nem középiskolás fokon” lehet megtanulni.

Weber Antal